

**KAZAK VE OĞUZ
HALK FELSEFESİ
HALKBİLİMSEL METAETİK
TEMELLENDİRME**

**Prof. Dr. Tursun Hafizoviç Gabitov
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu
Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu**

Ankara 2022

Kazak ve Oğuz Halk Felsefesi Halkbilimsel Metaetik Temellendirme

Yazarlar

Prof. Dr. Tursun Hafizoviç Gabitov
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu
Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu

Baş Redaktör ve Yardımcıları

Prof. Dr. Zhanseit Tuimebayev
Dr. Yerkebulan Yerhanov
Dr. Manat Kanagatov
Dr. Akaidar Kurmanbek
Dr. Yeldos Oссерbayev

ISBN: 978-625-7305-90-7

1. Baskı

Kasım, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No
46683

Matbaa Sertifika No
46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 454

Web: grafikeryayin.com

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafikere@grafiker.com.tr

Web : grafikere.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	11
ÖNSÖZ.....	13

I. BÖLÜM

OĞUZ ETİK FELSEFESİ BAĞLAMINDA KAZAK ETİK FELSEFESİ ve DEDE KORKUT ETİĞİ

1. Türk Dünyası Ortak Etik Anlayışı: Oğuz Halk Felsefesi.....	21
2. Türk Dünyası Ortak Etik Kodu: Dede Korkut Etik Kodu.....	26
3. Ahlak, Etik ve Metaetik Kavramları Üzerine.....	28
4. Sosyal Normlar: Gelenek, Görenek, Âdet, Töre ve Örfler.....	34
5. Kazak Kültüründe Benlik, Kişilik ve Erdem Kavramları Bağlamında Kötülük Problemi ve Kötülük Yapmak Olumsuz Etik Değeri.....	40
5.1. Kazak Ahlakı.....	40
5.2. Kazak Ahlakının Kuralları.....	41
5.3. Kazak Etik Kültüründe Benlik, Kişilik ve Erdem Kavramları.....	45
6. Ahlaki Seçim.....	51
7. Etik Bilinç.....	53
8. Etik İlkeler, Etik Kategorileri ve Etik Kavramları.....	54
8.1. Ahlaki Bilinç Kategorileri.....	54
8.2. Ahlaki İlişkilerin Kategorileri.....	56
8.3. Ahlaki Deneyim veya İşlevsel Davranış Kategorileri.....	56
9. Mesleki Etik Kod ve Kültürel Etik Kod.....	58
10. Kültürel Ergonomi.....	61
11. Oğuz Etik Anlayışından Günümüze Kazak Etik Anlayışında Olumlu/Olumsuz Öncül Etik Değerler.....	64
11.1. Kazak Etik Kültüründe Korkut Ata.....	64
11.2. Dede Korkut Kitabı.....	67
11.3. Oğuz'un Tamambilicisi Dede Korkut'un Kimliği Üzerine.....	68
11.4. Dede Korkut Hikâyeleri'nin Konuları.....	69

11.5. Dede Korkut Hikâyelerinin Coğrafyası ve Zamanı.....	69
11.6. Dede Korkut Hikâyelerinin Yazıya Geçirilmesi.....	70
11.7. Dede Korkut Hikâyelerinin Dresten ve Vatikan Nüshaları.....	70
12. Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Oğuz Halk Felsefesi Bağlamında Kazak Halk Felsefesi.....	71
12.1. Halkbilimsel Metaetik Kuram.....	72
12.2. Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi.....	75
13. Dede Korkut Evrensel Etik Değerleri Bağlamında Kazak Öncül Etik Değerleri.....	76
13.1. Kazak Etik Felsefesinde İyilik Olumlu Etik Değeri ve Kötülük Olumsuz Etik Değeri.....	76
13.2. Etik Felsefesinde Kötülük Problemi ve Kötülük Yapmak Olumsuz Etik Değeri.....	82
13.2.1. Kötülük Problemi ve Kötülük Yapmak Olumsuz Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı.....	85
13.2.2. Etik Disiplini Çerçevesinde Kötülük Probleminin Tanrı İnancı Doğrultusunda Ele Alındığı Karşıt Tezler.....	88
13.2.2.1. Tanrı İnancının Temel Alındığı Etik Bakış Açısı.....	88
13.2.2.2. Tanrı İnancsızlığının Temel Alındığı Etik Bakış Açısı.....	88
13.3. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının ve İslam Felsefesi Filozoflarının Kötülük Problemine Yönelik Görüşleri.....	90
13.3.1. Kötülüğün Tanrı'da Değil İnsanda Mevcut Olduğunu İddia Eden Batı Felsefesi Filozofları ve Görüşleri.....	90
13.3.2. Âlemin Bütüncül Bir Yapıda Olduğunu, İnsanda İyilik İle Kötülük Kavramının Bir Arada Bulunduğunu İddia Eden İslam Felsefesi Filozofları ve Görüşleri.....	92
13.3.3. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Kötülük Düşünmek ve Düşmanlık Etmek Olumsuz Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	94
13.3.3.1. Kötülük Düşünmek ve Düşmanlık Etmek Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu.....	95

13.3.3.2. Kötülük Düşünmek ve Düşmanlık Etmek Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	97
13.4. Kazak Etik Felsefesinde Adalet ve Eşitlik Olumlu Etik Değeri.....	106
13.4.1. Adalet Olumlu Etik Değeri'nin Tanımı.....	108
13.4.2. Adalet Olumlu Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı.....	109
13.4.3. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Adaletli Olmak Etik Değerine Yönelik Görüşleri.....	110
13.4.4. Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Adaletli Olmak Etik Değerine Yönelik Görüşleri.....	112
13.4.5. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	114
13.4.5.1. Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu.....	114
13.4.5.2. Adaletli Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirilmesi.....	116
13.5. Kazak Etik Felsefesinde Mutlu Olmak Olumlu Etik Değeri.....	124
13.5.1. Sokratik Eudaimonizm	124
13.5.2. Platon'un Kendini Gerçekleştirme Etiği	125
13.5.3. Aristippos'un Psikolojik Hazcılığı.....	125
13.5.4. Antisthenes'in Aldırmaz Mutluluğu.....	126
13.5.5. Kinik Okul'un Mutluluk Anlayışı.....	127
13.5.6. Sinoplu Diogenes'te Kinik Anlayış.....	127
13.5.7. Epikuros'un Hazcılığı.....	128
13.5.8. Aquinalı Thomas'ın Mutluluk Anlayışı	128
13.5.9. Kant'ın Mutluluk Anlayışı	129
13.5.10. Kindi'nin Mutluluk Anlayışı.....	129
13.5.11. Farabi'nin Mutluluk Anlayışı.....	129
13.5.12. Jonh Stuart Mill'in Mutluluk Anlayışı.....	131

13.5.13.	Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Mutlu Olmak Olumlu Etik Değeri Kapsamında Altın Tahtını Evine Dikmek/ Kırk Otağı Diktirmek/Toyum Olmak/Yedi Gece Yeme İçme Yapmak ve Muştu Vermek Olumlu Etik Değerlerinin Halk Felsefesi.....	135
13.5.13.1.	Altın Tahtını Evine Dikmek/Kırk Otağı Diktirmek/ Toyum Olmak/Yedi Gece Yeme İçme Yapmak Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu.	136
13.5.13.2.	Altın Tahtını Evine Dikmek/Kırk Otağı Diktirmek/Toyum Olmak/Yedi Gece Yeme İçme Yapmak Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirilmesi.....	138
13.5.13.3.	Muştu Vermek/Muştu Almak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu	141
13.5.13.4.	Muştu Vermek/Muştu Almak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	143
13.6.	Kazak Etik Felsefesinde Alçakgönüllü Olmak Olumlu Etik Değeri.....	145
13.6.1.	Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Alçakgönüllülük Etik Değeri Kapsamında Alçakgönüllü Olmak/Gönül Kırmamak/Gönül Almak Olumlu Etik Değerlerinin Halk Felsefesi.....	146
13.6.1.1.	Alçak gönüllü Olmak/Gönül Kırmamak/Gönül Almak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu ...	146
13.6.1.2.	Alçak Gönüllü Olmak/Gönül Kırmamak/Gönül Almak Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	148
13.7.	Kazak Etik Felsefesinde Namus/Ar; Onur/Şeref/Haysiyet Olumlu Etik Değerleri; Günah Olumsuz Etik Değeri ile Tövbe Olumlu Etik Değeri; Pişmanlık Duymak Olumsuz Etik Değeri ile Suçluluk Duygusu Hissetmek Olumsuz Etik Değerlerinin Halk Felsefesi.....	150
13.7.1.	Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Namus/Ar Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	152

13.7.1.1. Namus/Ar Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu ...	152
13.7.1.2. Namusu Sakınmak/Namusu Korumak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	153
13.7.2. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Onur/Şeref/Haysiyet Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	154
13.7.2.1. Onur/Şeref/Haysiyet Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	155
13.7.2.2. Onur/Şeref/Haysiyet Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	157
13.7.3. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Onuru Kırılmak Olumsuz Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	158
13.7.3.1. Alp Ere Yakışmayan Hareketler Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu ...	159
13.7.3.2. Alp Ere Yakışmayan Hareketler Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	161
13.7.3.3. Aşağılanmak/İtibar Görmemek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu ...	162
13.7.3.4. Aşağılanmak/İtibar Görmemek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	167
13.7.3.5. Çocuksuzluk Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu ...	183
13.7.3.6. Çocuksuzluk Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	184
13.7.3.7. Kahramanlık/Hüner Göstermemek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	184
13.7.3.8. Kahramanlık/Hüner Göstermemek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	187

13.7.3.9. Tutsak Edilmek veya Yakınlarının Tutsak Edilmesi Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	189
13.7.3.10. Tutsak Edilmek veya Yakınlarının Tutsak Edilmesi Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi...	194
13.7.3.11. Yardım Almak Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.	196
13.7.3.12. Yardım Almak Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	197
13.7.3.13. Yenilmek/Oyuna Getirilmek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.	198
13.7.3.14. Yenilmek/Oyuna Getirilmek Nedeniyle Onurun Kırılması Olumsuz Etik Değeri Halkbilimsel Temellendirmesi.....	199
13.7.4. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Günah Olumsuz Etik Değeri ve Tövbe Olumlu Etik Değerlerinin Halk Felsefesi	200
13.7.4.1. Günah Olumsuz Etik Değeri ve Tövbe Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	200
13.7.4.2. Günah Olumsuz Etik Değeri ile Tövbe Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.	202
13.7.5. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Pişmanlık Duymak ve Suçluluk Duygusu Hissetmek Olumsuz Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	203
13.7.5.1. Pişmanlık Duymak ve Suçluluk Duygusu Hissetmek Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu..	203
13.7.5.2. Pişmanlık Duymak ve Suçluluk Duygusu Hissetmek Olumsuz Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	204

13.8. Kazak Etik Felsefesinde Ayıp Olmak ve Utanç Duymak Olumsuz Etik Değerleri.....	208
13.8.1. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Edepli Olmak/Ayıp Olacağını Söylemek/Övünmemek Gerekliğini Söylemek Olumlu Etik Değerlerinin Halk Felsefesi.....	212
13.8.1.1. Edepli Olmak/Ayıp Olacağını Söylemek/ Övünmemek Gerekliğini Söylemek Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	212
13.8.1.2. Edepli Olmak/Ayıp Olacağını Söylemek/ Övünmemek Gerekliğini Söylemek Olumlu Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.	217
14. Hayata Anlam Kazandırma Noktasında Etik Değerlerin Rolü.	220

II. BÖLÜM

KAZAK ETİK KÜLTÜRÜNÜN ANLAMI VE İÇERİĞİ BAĞLAMINDA KAZAK GELENEKSEL EDEBİYATININ SOSYOKÜLTÜREL DÜZENLEME MEKANİZMALARI

2. Kazak Hayatı ve Kazak Halk Felsefesi (Dünya Görüşü).....	229	7
2.1. Kazak İnanç Felsefesi.....	234	
2.2. Kazak Ailesi, Ebeveynlik ve Çocuk Eğitimi.....	236	
2.3. Kazak Kabileleri.....	240	
2.4. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	244	
2.4.1. Aile Bireyleri Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	247	
2.4.2. Aile Bireyleri arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	250	
2.4.3. Ana Oğul Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	252	
2.4.4. Ana Oğul Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	255	
2.4.5. Baba Oğul Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu.....	256	

2.4.6. Baba Oğul Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	260
2.4.7. Karı Koca Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu	262
2.4.8. Karı Koca Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	265
2.4.9. Kardeşler Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu	267
2.4.10. Kardeşler Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	269
2.4.11. Toplum Fertleri Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu.....	269
2.4.12. Toplum Fertleri Arasında Sevgi ve Saygı Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	273
2.5. Kazak Ahlak Kültürünün Kökenleri.....	275
2.5.1. Batı ve Doğu Medeniyeti.....	276
2.5.2. Kazak Etik Felsefesinde Misafirperverlik Göstermek Olumlu Etik Değeri.....	279
2.5.3. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Misafirperverlik Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	281
2.5.3.1. Misafirperverlik Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu	281
2.5.3.2. Misafirperverlik Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	287
2.6. Kazak Etik Felsefesinde Türk Komutan Kazak Kahraman.....	290
2.6.1. Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Kitabı'nda Yiğitlik ve Kahramanlık Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	294
2.6.1.1. Yiğitlik ve Kahramanlık Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu	294
2.6.1.2. Yiğitlik ve Kahramanlık Göstermek Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	302

3. Kazak Ulusal Dünya Görüşü.....	307
4. Kazak Gelenekleri ve Milli Duygu.....	308

III. BÖLÜM

DEĞİŞİMLER ÇAĞINDA KAZAK AHLAK KÜLTÜRÜ

3. Rus İmparatorluğu Döneminde Kazak Ahlak Kültüründeki Değişiklikler.....	313
3.1. Kazak Toplumunda Etik Düsturlar ve Halk Felsefesi.....	327
3.2. Türk Kültürünün Kazanımları.....	329
3.3. Türk Mitolojisi ve Türk Mitolojisinde Etik Anlayışı.....	333
3.4. Türk Mitolojisinde Bir Mefkûre Teması Olarak Dünyaya Hakim Olmak ve Zamanda Egemen Olmak Etik Felsefesi..	342
3.5. Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Türk Mitolojisinde Bir Mefkûre Teması Olarak Zamanda Kalıcı Olmak Etik Değerinin Halk Felsefesi.....	342
3.5.1. Zaman Nedir?.....	344
3.5.2. Zaman Olumlu Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı..	345
3.5.3. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Zaman Etik Değerine Yönelik Görüşleri.....	349
3.5.4. Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Zaman Etik Değerine Yönelik Görüşleri.....	351
3.5.5. Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselle Çözümleme Tablosu.....	352
3.5.6. Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirmesi.....	354
3.6. Türk Etik Anlayışında Şamanizm, Budizm, Taoizm ve Maniheizm Tesirleri.....	371
3.6.1. Şamanizm ve Şamanizmin Türk Etik Anlayışına Tesirleri.....	373
3.6.2. Maniheizm ve Maniheizmin Türk Etik Anlayışına Tesirleri.....	375
3.6.3. Budizm ile Taoizm Doktrinleri ve Bu Doktrinlerin Türk Etik Anlayışına Tesirleri.....	378
3.7. İslam Etik Felsefesi.....	381
3.7.1. İslam Etiği Geleneğinin Kaynakları.....	383
3.7.2. İslam Etiğinin Kaynakları.....	385
3.7.3. İslamiyette Kalam Okulları.....	388

3.8. Türk Tasavvuf Felsefesinde Etik Anlayış.....	391
3.9. İslam Felsefesi Filozofları ve Etik Anlayışları.....	394
3.9.1. Kindî'nin Etik Anlayışı.....	394
3.9.2. Ebu Bekir Razi'nin Etik Anlayışı.....	395
3.9.3. Farabi'nin Etik Anlayışı.....	395
3.9.4. İbn Miskevyh'in Etik Anlayışı.....	396
3.9.5. İbn-i Sina'nın Etik Anlayışı.....	396
3.9.6. Nizamülmülk'ün Etik Anlayışı.....	397
3.9.7. Gazali'nin Etik Anlayışı.....	398
3.9.8. İbn Bacce'nin Etik Anlayışı.....	399
3.9.9. Şahabeddin Sühreverdi'nin Etik Anlayışı.....	399
3.9.10. İbn Rüşî'ün Etik Anlayışı.....	400
3.9.11. Necmettin Kübra'nın Etik Anlayışı.....	401
3.9.12. Muhiddin Arabî'nin Etik Anlayışı.....	401
3.9.13. Nasiruddin Tusi'nin Etik Anlayışı.....	402
3.9.14. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Etik Anlayışı.....	403
3.9.15. Sadrettin Konevi'nin Etik Anlayışı.....	404
3.9.16. Yunus Emre'nin Etik Anlayışı.....	405
3.9.17. Celaleddin Devvani'nin Etik Anlayışı.....	406
3.9.18. Kınalızâde Ali Efendi'nin Etik Anlayışı.....	407
3.10. Geçiş Döneminin Özellikleri ve Geçiş Dönemi Eserleri.....	408
3.10.1. Geçiş Dönemi Eserlerinde Etik Anlayış.....	409
3.10.1.1. Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacıp'in Etik Anlayışı.....	409
3.10.1.2. Divan-ı Lügat'it Türk ve Kaşgarlı Mahmut'un Etik Anlayışı.....	411
3.10.1.3. Atabet'ül Hakayık ve Edip Ahmet Yükneki'nin Etik Anlayışı.....	412
3.10.1.4. Divan-ı Hikmet ve Ahmet Yesevi'nin Etik Anlayışı.....	413
3.11. Türk Töresi.....	415
3.12. Kazak Ahlak Kültüründe Radikal Değişiklikler.....	416
SONUÇ	445
KAYNAKÇA	451
DİZİN	469
YAZARLARIN ÖZGEÇMİŞLERİ	489

TAKDİM

Türk halklarının âdet, gelenek, görenek, örf ve töreleri aynı etik kodları taşımaları nedeniyle ortaktırlar. Bu bütünlük arz eden kültürel özelliklerin günümüz nesillerine ve gelecek nesillere tanıtılması, Türk dünyasının birliği, beraberliği için son derece önemlidir. Ortak geleceği paylaşmak için ortak tarihimizi ve ortak kültürümüzü inceleyerek müştereklerimizi daha da yaygınlaştırmayı amaçlayan çalışmaların yapılması, bu yolda başarılı olmanın vazgeçilmez parçasıdır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'daki Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Türk halklarının tarihleri ile kültürlerinin incelenmesi konusunda yapılacak çalışmaların birlikte yürütülmesi amacıyla Türksoy, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Fonu gibi teşkilatlar kurularak, bu yönde önemli adımlar atılmış, büyük mesafeler kat edilmiştir. Bunlara örnek olarak bu yıl, Türk Akademisi ile Moğol Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü iş birliğinde, Moğolistan'ın Ötüken bölgesinde yürütülen bilimsel kazı çalışmaları sonunda, Göktürk Devleti'nin hükümdarları Bilge Kağan ve Kül Tigin'in babası İkinci Göktürk Devleti'nin kurucusu İlteriş Kağan'ın külliyesi ile yazıtının keşfedilmesi verilebilir. Bu tarihi yazıtın keşfi, Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır yanı sıra Türk dünyasının tarihi ve kültürel zenginliğine eklenen yeni bir yapıttır. Böyle eşsiz keşifler, Kazakistan ve Türkiye dahil olmak üzere bütün Türk dünyasının bilim insanlarına ilham vermekte tarih ve kültür alanlarında ortak çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamakta, katkıda bulunmaktadır.

Son yıllarda Kazakistan-Türkiye arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki artan ivmeye paralel olarak iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler de hızla gelişmektedir. Kültürel ilişkiler kapsamında, özellikle edebi ilişkiler çok önemli bir yere sahiptir. İki ülkenin önemli edebiyatçıları karşılıklı eser basımı ile edebi ilişkilerin ve dolayısıyla kültürel ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadırlar. Kazak ve Türk edebiyatları ve kültürleri üzerine ortak çalışmalar yapılması sonucu, iki halkın birbirini daha iyi tanınması bizleri çok sevindirmektedir. Bu bağlamda, bu yıl Türkiye'de büyük Kazak

edebiyatçı, dilbilimci ve Ulusun Öğretmeni olarak bilinen Ahmet Baytursınulı'nın 150. Doğum Yıldönümü'nün yaygın olarak kutlanması birliğimizin göstergelerinden biridir.

Türk halkları bilim insanlarının işbirliğinin mükemmel örneği olarak Prof. Dr. Tursın Gabitov, Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu ve Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu'nun birlikte hazırladıkları Kazak ve Oğuz Halk Felsefesi Halkbilimsel Metaetik Temellendirme adını taşıyan Kazak ve Oğuz halk felsefesini inceleyen bu önemli eser, gelecek nesillere Oğuzların ve Kazakların yüzyıllara dayanan ortak kültürel köklerini, kültürel etik kodlarını, etik değerlerini anlatmayı ve tanıtmayı başarmıştır. Günümüz dünyasının belirsizliklerini, kargaşalarını göz önünde bulundurduğumuzda, bu eserin ortaya koyduğu sonuçlardan yola çıkarak Türk halklarının etik değerlerinin önemini yitirmediği anlaşılmakta ve günümüz etik problemlerine kadim geleneklerimizden yola çıkarak getirilen çözümlerin tüm dünyaya sunulmasında fayda olduğu görülmektedir. Bu vesile ile bu önemli eseri hazırlayarak Türk dünyasına kazandıran kıymetli hocalarımızı tebrik eder ve tüm Türk dünyası için son derece önem taşıyan çalışmalarında başarılarının artarak devam etmesini dilerim.

ÖNSÖZ

Türk dünyası, Adriyatik Denizi kıyılarından başlayarak Çin Seddi'ne kadar ulaşan topraklar üzerinde çok büyük bir coğrafyaya yayılmış, yüzölçümü 11.2 km²'yi aşan ve nüfusu 140 milyona ulaşan büyük bir siyasi coğrafya birliğidir. Bu birliğin benimsediği kültürel unsurlar, tarihin en eski dönemlerinden beri, oluştukları noktalardan farklı şekillerde taşınarak paylaşılmış ve bütün coğrafyaya yayılmıştır. Bu büyük coğrafyada, kültürel unsurların birleşimiyle husule gelen büyük bir Türk kültür dünyasının varlığı söz konusudur. Türk kültür dünyasında ortaklık gösteren unsurları; ortak dilimiz Türkçe başta olmak üzere, Türk halk felsefesi (dünya görüşü), gelenek, görenek, âdet, töre ve örfler, dini inançlar ve bu oluşumlar bağlamında ortaya çıkan etik anlayışı, bu anlayış çerçevesinde şekillenen sanat ve edebiyat olarak sıralamak ve daha pek çok kültürel unsuru bu sıralamaya dahil etmek mümkündür. Türk dünyasının halk felsefesini yansıttığı sözlü ve yazılı kültür ürünleri; yaşanan çağlarda karşılaşılan siyasi zorunluluklar sebebiyle birbirinden ayrı kalan ve bu ayrılığa rağmen hiçbir şekilde varlığını, etik ve zihniyet birliğini yitirmeyen Türk dünyasının, asırlardır fikri ve felsefi birlikteliğini nasıl devam ettirebildiğinin, bu devamlılığı hangi kaynaklara dayandırarak sürdürdüğünün göstergesidir. Dün olduğu gibi bugün ve yarın da Türk dünyası olarak bizi bir araya getirecek, gücümüzü ortaya koymamızı sağlayacak birliktelik; ortak tarihimizin, kadim geleneklerimizin uzantısı Türk halk felsefesi ve onun da özü olan Türk etik anlayışıdır.

Türk dünyasında, göçebe Türk halklarında antik çağlarda taş üzerine yazılmış *Kültiğin ve Tonyukuk* anıtları ve *Oğuz* döneminde ortaya çıkan *Oğuzname*, *Dede Korkut Kitabı* (*Korkut Ata Kitabı*) yanı sıra Nogay dönemine ait *Koblandı Batır*, *Er Targın* destanları ortak kültür ürünlerimizdir. Kültür ürünlerimiz; Türk dünyasının güvenliğini ve bağımsızlığını temsil eden, sosyal düzeni sürdürme ihtiyacını karşılayan, göçebe topluma özel görgü ve ahlakın temelini oluşturmuş, yapılanmasını sağlamıştır. Diğer milletlerde asker sınıfının temsilcilerine *samuray*, *şövalye*, *kshatri*; Türk toplumunun profesyonel askeri sosyal sınıfının temsilcilerine ise *batır/baatur/bahadır*

adları verilmektedir. Diğer halklarda olduğu gibi, özel bir sosyal grup olarak *Oğuz-Kıpçak* kahramanlarının kendi ideolojileri, kendi yaşam biçimleri, savaş gelenekleri, sosyal normları, etikleri, *sınıf* özelliklerini oluşturmuştur. Bununla ilgili değerli bilgiler, *Oğuz-Kıpçak* sözlü edebiyatına destanlar, masallar, efsaneler, şarkılar, şiirler, kahramanlık hikâyeleri ve sözlü ve yazılı eserler yoluyla yansımıştır. Türk dünyası ortak kültürünü, ortak halk felsefesini *Oğuz Halk Felsefesi* ve ortak etik anlayışını, *Oğuz Etik Anlayışı* olarak tanımlayabiliriz.

Türk örf, âdet ve gelenekleri sadece bir halkın dünya görüşü değildir, doğanın gücünün yüceltilmesi ve doğaya ilişkin çeşitli görüşlerin birleşik fenomenidir. Türk maneviyatı, Türk ahlakı; semaya ve dünyevi şeylere hayat veren, bunların bir ruhu olduğunu hissettiren bir oluşumdur. İnsan, doğa aracılığıyla kendini hisseder, kendini bu harika gücün bir parçası olarak görür, yaratılışın sırrını bu güçle eşitler. Mavi gökyüzü bir bütündür, ebedidir, güçlüdür, her şeyin özü, kökü ve ilk nedenidir. Bütüncül bir bakış açısı ve eşsiz bir umutla gökyüzüne bakan *Oğuz-Kıpçakların ritüeli*; mavi gökyüzünü tek bir yaratıcıya, Tanrı'ya benzetmekte ve ilahiyat kavramı da dünya ile yaratılışın ebedi fenomenini içermektedir. Erken dönemlerde Kazaklarda ve *Oğuzlarda* Tanrı; varlığın doğaüstü yönünü, diğer dünyada ruh ve beden birliğini, ölümsüz ruhu ifade etmektedir. Mavi gök, güçlü ve sonsuz olarak tasavvur edilmektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda Türkler beş ilke benimsemişlerdir. Bunlar: Yaratılmışlar varsa, onları yaratan bir güç vardır; Yaratılmış şeylerin zaman ve mekânda bir türü vardır; Yaratılan her şey gereklidir ve yaratılan her şey hareket halindedir, bu anlamda Tanrı, değişen şeylerin ve fenomenlerin bileşimi, bütündür; Canlı bir ruh ölümden doğmaz; İnsan dünyanın merkezi, bitiş noktasıdır. Türkler bu beş ilke yoluyla insanı dünyadaki şeylerden ve fenomenlerden ayırmak için canlı varlıklara *kim*; cansız varlıklara *ne* sorusunu sorarak onları adlandırma geleneği oluşturmuşlardır. *Kim* ve *ne* sorularının cevapları, Tanrı'nın gücünde ve iyiliğindedir.

Türkler tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren medeniyet kurmak yolunda hareket etmiş köklü ve büyük bir millettir. Aydınlik bir dünyanın özlemini çekmişler, insan-doğa eşitliğini düstur edinmişler, insan ile doğanın, insan ile canlının, insan ile insanın, uyumunu savunmuşlar, yaşam ve ölümü dengede tutmaya çalışmışlardır.

Korkut Ata'nın ölümden kaçışının; sonsuzluk ile fanilik arasındaki çatışmayı görünür kılmak amacını taşıdığını ve ebediyetin faniliğe karşı onun üstünlüğüne duyulan özlemi ifade ettiğini söyleyebiliriz nitekim dünyanın varlığında, doğa-insan, doğa-canlı, yaşam-ölüm ilişkilerinin eşitliği ilkesi vardır ve bu ilke, sonsuz yaşam idealini beslemektedir. İnsan dünyadaki anlamlı varlığını, tabiat ananın birliğinde ve onun gerçek anne şefkatinde arar. Önemsemek, dünyayla bütünsel ve duygusal bir ilişkiye saygı duymaktır. Bu bakış açısındaki saygı unsuru, "Tanrı'yı sevmek" kavramına eşittir ve bir kişinin onurunu ve özsaygısını ifade etmektedir.

Türk görgü kuralları, insanda iç ve dış bütünlükle ilgili düşüncelerin uyanmasını sağlamıştır. Yaşadıkları toplumda çevresindeki insanlardan daha fazla duyarlılığa sahip olan bireyler; insandaki iç ve dış bütünlükten yola çıkarak "serçenin yumurtalarını koyunlara bıraktığı yer" in hayalini kurmuş, "eşit rekabet ve zenginlik zamanı"nın özlemini duymuş, Dünya'nın özündeki doğal ortama uygun bir Dünya olması arayışına girmiş, Dünya'nın "kedersiz geçmişin ülkesi" olmasını istemiş ve dünyaya değer vermişlerdir. Bu anlamda Dünya; herkesin doğum yeri, kutsal yeri, ışık dünyasıdır. Tanrı, anavatanın sağlam temelini yaratıcısı ve lideridir. Tanrı aracılığıyla insan, var oluş çemberini genişletmeye başlamıştır. İnsan doğası bize her zaman, belirli bir ortamda, kendi yaşam alanında her şafağa karşı saygı duymayı ve her şafağı takdir etmeyi öğretmiştir.

Türk toplumundaki etik felsefesini parçalara bölmek ve bu parçaları birbirinden ayırmak mümkün değildir; çünkü Türk etik felsefesi bir halk felsefesini, bir dünya görüşünü ifade eder. Tarihsel verilere dönecek olursak Türk halk felsefesinin oluşumunda etkin rol oynayan dört büyük hamle görmekteyiz. Korkut Ata'nın yaşadığı dönem olarak kabul edilen VII.-VIII. yüzyıllar, Türk iktidarını kuran Oğuz Kağan ile çağdaştır. VII.-X. yüzyılları kapsayan bu dönemde ilk olarak; ataerkil aile sisteminin değişmeye başladığı, *Oğuz-Kanlı-Kıpçak* halkının toplum yaşamının ve kültürel gelişiminin yavaş yavaş ilerleme kaydettiği görülmektedir. İkinci olarak; toplumsal ilişkilerle siyasi faaliyetler ve maddi üretim gelişmiş ve insanlara anlamlı bir iş, üretken bir meslek öğrenme, altın, gümüş, demir eritme, çeşitli ürünler yapma fırsatı verilmiştir. Ancak bu hamleden sonra belli başarılar elde edilmeye başlanmıştır. Üçüncü olarak; Orta Asya'da ikiye bölünmüş büyük halklar, Aksu'nun diğer tara-

finda yaşayan *Sasani* halkı ile *Amu-Darya ve Sırdarya* topraklarında yaşayan *Oğuz-Kağlı-Kıpçak* halkı bir arada yaşamaya başlamıştır. Dördüncü olarak; Araplar *Ürgenç ve Sır* boyunca uzanan şehirlere gelmişler, ticaret yapmaya başlamışlar ve dini kampanyalar yürütmüşlerdir. 7. yüzyılda İslam dini *Oğuz-Kıpçak* halkını etkilemeye başlamıştır.

Kıpçak ve Oğuzlar faaliyetlerinde, sosyal ve etik rolü üstlenerek algıyı yükseltmişler, sosyo-kültürel çalışmaları aktifleştirmiş ve arttırmışlardır. Siyasi ve kültürel yaşam, şartlarının uygunsuzluğu nedeniyle çöle yönelmemiştir. Mevcut siyasi ekonomik yön; güneydoğudan *Altay-Cetisu*, güneybatıdan Anadolu'ya uyarlanmakta ve *Oğuz-Kağlı-Kıpçak* halkıyla etkileşime girmektedir. Bu bağlamda eski örf ve âdetlere göre *Han* unvanını almış fakat daha önceden parçalanmış aşiretlerin reisleri bir araya gelmiş ve aşiretler tek bir otorite altında toplanmışlardır. Bu dönemde, Karahanlılar devleti ve Anadolu Selçuklu devleti kurulmuş, Osmanlı devleti kurulma aşamasındadır. İran, Çin, Bizans (Doğu Roma), Mısır ile ilişkiler kurulmaktadır. Arazilerin yönetimi ve hayvancılık yeni bir iş kolu haline gelmiştir. Bu dönemde artık mitolojideki, destanlarındaki kahraman prototipi; ülkeyi yöneten liderin özellikleri bağlamında akıl sahibi, ahlak sahibi, bilge ve olgun bir insan şekline evrilerek güncele taşınmıştır. Bu güncele evrilen lider prototipi; bir ahlak sistemine sahip olan toplumun yaşamı sürdürmesi için, üretimin yüksek aşamasına geçilmesi için ve bu yapıda bir halkı yönetmek için gereklidir. İnsanların fantezileri, genellikle devlerin ve bilgele-
rin asil görüntülerini akılla sarar, çevreler. Mecazi bir yaklaşımla bu dönemde, devlerin ve bilgelerin asil görüntülerinin akılla sarılmış fantezileri, onları nehir boyunca, su kıyısında aramaya başlar. Akan su, nehir suyu; yaşamı dağıtan, arındıran, ölümü yaşamla değiştiren, sürdüren, umudu uyumlu hale getiren bir akış, büyük bir güç olarak algılanır ve gösterilir. Akan su, canlılar için büyük bir yaşam gücü, bir yaşam aracıdır. Söz konusu dönemde de Türk halkları, *Oğuz Kağan (Tanırberdi-Tanrıverdi)* ve *Korkut (Şaba-Sokir)* döneminde olduğu gibi kartalın kalbine, kurdun safrasına, boz balıkçılın sütüne gitmek için, dünyaya cesur ve dev evlatlar getirmek için, güneş ışığını aramışlar, ay ışığında yunmuşlardır. Halkın acısını umursayan duyarlı anneler, akıl sahibi bir evlat bulabilmek, böylece kendilerine bir kahraman yaratabilmek için devlerin ve bilgelerin asil görüntülerinin akılla sarılmış fantezileri yaratmış ve su içmişler, "Bunu yaparsak, akıllı bir çocuk doğuracağız"

demişlerdir. Ardından yeni bir gelenek oluşmaya başlamış. Artık güneşin ışığı, suyun akışı, ayın yüzü, aklın direkleri ile eş tutulmuş ve insanlar bunu onları yöneten bir bilgelik işareti olarak kabul etmişlerdir.

Bu bağlamda Oğuz destanından kısa bir alıntı yapalım. Oğuz Kağan, oğulları *Kök* (gök), *Tengiz* (deniz), *Dağı* (dağ) ve halkını toplar, onlara büyük bir toy verir. Halkına şöyle der: “Gök Tanrı bize hayırlar vermiş, çok çalışmalısınız. Dört tarafı tanıyalım, sağ taraf: *Kün Han* kalabalığın direği, sol taraf: *Ay Han* güç ve zeka kanadı, öndeki büyük bel: *Tau Han*, arkadaki büyük servet, tükenmez zihin: *Tengiz Handır*.” Oğuz Kağan’ın bu sözlerinden *Oğuz-Kıpçak*, *Kanglı-Kıpçak*, *Eski Kırgız* topluluklarının manevi isteklerini anlıyoruz. Buradaki Türk toplumunun görüntüleri, toplumsal birlikten doğan tarihsel görüntülerdir. Türk kültüründe ve etik anlayışında atalar kültü, büyüklere/yaşlılara saygı gibi büyük erdemler, atalarımız olan eski Türklerden dünyanın dört bir yanına yayılmış ve daha sonra dünya din sisteminin ana unsurlarından biri haline gelmiştir.

Değişen zamanla birlikte güç dengeleri de değişmiş ve Orta Asya’daki Türk halkları, Sovyet rejiminin yönetimine dahil olmuşlardır. Çok uzun zamana yayılan bu süreç, kadim tarihimizin ve geleneklerimizin büyük bir kısmının unutulmasına yol açmıştır. Bunlar bağımsızlıklarını tam olarak tesis edemeyen ülkelerin kaderidir. Birlik içinde olmayan Türk boyları ve halkları asırlarca birbirini iterek, gövdesi yenen bir ağaç gibi içten içe çürüyerek, “bölmek ve yönetmek” fikrinde, onları yönlendiren devlet politikalarıyla birbirlerinden ayrı bırakılmışlardır. Bir servi ağacının gövdesine düşen solucanın, ağacın kökünün dibine düştüğü gibi, çevrelerindeki ülkeler kendi aleyhine çoğalıp dev bir devlet haline gelirken Türk halklarının toprakları küçülmeye başlamış, yavaş yavaş birbirlerinden uzaklaşmışlar ve dillerini kaybetmeye yüz tutmuşlardır. Nasıl kanatları kopan bir serçe, yılanın cazibesinden kurtulamazsa Türklerin zayıf noktalarını keşfeden komşuları da onları çeşitli yöntemlerle kandırarak kendilerine katılmaya ikna etmişlerdir. Uzun zaman devam eden bu zorlu süreçte, son olarak sıra anadilimizi tamamen yitirme noktasına getirilmişken bağımsızlığımız ilan edilmiş ve bu olumsuz sürecin sonlanması sağlanmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, her konuda olduğu gibi bir devlet adamı öngörüsü, bir askeri deha stratejisiyle, uzun yıllar önce: “Sov-

yetler Birliği'nin egemenliğindeki Türk halkları sonunda bağımsızlıklarını kazanacaklardır. O zaman Türk devleti onları desteklemeye hazır olmalıdır." demiştir. Bu büyük Ata'nın, büyük Türk liderinin öngörüsü gerçekleşmiştir. Bağımsızlığını yeniden kazanan Türk halklarını ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin o dönemde cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk halklarına birlik çağrısında bulunmuş, onları birleştirmeye ve birlik oluşturmaya çalışmıştır. Bundan sonra Kazakistan ve Orta Asya cumhuriyetinin cumhurbaşkanları, Türk devletlerinin birliği için çeşitli seçenekler sunmuşlar ve planlarını uygulamaya başlamışlardır. Bugün bütün Türk halklarında böyle güzel ve hayırlı bir tedbirin hayata geçirileceğine dair güçlü bir inanç vardır. Türkler ancak kaderlerine kayıtsız kalmayan kardeşleriyle birleşerek prangalardan kurtulacak ve tam anlamıyla bağımsızlıklarına kavuşacaklardır.

Günümüzde süratle globalleşen dünyanın modernite rüzgarlarından bütün ülkeler etkilenmektedir. Bağımsızlığını ilan etmiş Türk halkları da bu etkileşimden payını fazlasıyla almaktadır. Bu noktada Türkler birleşmezlerse güçlü komşuları, gelecekte de kayıpsız ve savaşız olarak istediklerini yapmaya devam edeceklerdir. Türk halkları olarak buradaki yaşam sorununun; içsel bölünmelerden kaçınmak, uyumu korumak ve kardeşliğin bozulmaması için çaba göstermek olduğunu anlamak durumundayız. Türk dünyası olarak bizi bir araya getirecek, gücümüzü ortaya koymamızı sağlayacak birliktelik; ortak tarihimizin, kadim geleneklerimizin göstergesi Türk halk felsefesi ve onun da özünü oluşturan Türk etik anlayışıdır.

Bütün toplumların kendine has bir etik felsefesi vardır. Toplumların kendine has yapısı içinde değişiklik gösteren bu etik anlayış, sadece Türk dünyasında ortaklık gösterir ve tüm Türk dünyası, bir bütün olarak ortak etik kodlar dahilinde belirlediği, ortak halk felsefesiyle hareket eder. Türk dünyası halk felsefesi, Türk topluluklarının mitolojik arka planları, tarihi alt yapıları, gelenekleri, görenekleri, âdetleri, töreleriyle husule gelmiştir. Bu yapının oluşturduğu ortak etik anlayış da Türk topluluklarının dünya görüşündeki ortaklığın kaynağıdır. Türk dünyası; ortak kültürü, ortak halk felsefesi, ortak etik anlayışı olan *Oğuz Halk Felsefesi*, *Oğuz Etik Anlayışı* ile ve bu kapsamlı kavramların birleştirici özellikleriyle tarihin her döneminde devamlılığını sürdürmüştür. Türk dünyası adını verdiğimiz büyük birlik, tarihin en eski çağlarından beri var olan Türk topluluklarının, sahip oldukları Oğuz halk felsefesiyle,

bu ortak yapı doğrultusunda hareket ederek, günümüze kadar varlığını, birliğini, dirliğini, yitirmeden yaşadıkları büyük coğrafyayı ifade eder. Türk halkları uzak geçmişten bu güne uzanan *Oğuz Halk Felsefesi* ve *Oğuz Etik Anlayışı* çerçevesinde yüksek bir ahlak yapılanması içinde, yüksek bir etik değer algısına sahiptirler. Bütün etik davranışlar, etik eylemler ve bunların kavramsallaştırılması olarak tanımladığımız etik değerler birer etik kod olarak *Oğuz Halk Felsefesine* kaydedilmişlerdir. Çağımızda Türk dünyasında yaşanan etik problemlerinin çözümünde işe koşulacak etik kodlar, Türk dünyası ortak etik kodlarıdır. Bu kodlar tüm Türk dünyasında aynıdır ve kültürlerarası devamlılık arz ederler. Gelişen teknolojinin etkisiyle günümüz Türk toplumlarında etik kodlar dahilinde ifade ettiğimiz etik değerlerimizin yitirmeye başladığı görülmektedir. Değerlerimizin yeniden kazanımı noktasında yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu fikrinden hareketle çalışmamızda etik kodlar kategorisinde; evrensel etik kod özelliği taşıyan *Adalet, Barış, Eşitlik, Hoşgörü, Sevgi, Saygı* gibi etik kodlar ve *cesaret, yiğitlik, mertlik, dürüstlük; namus, ar, onur, şeref, haysiyet; alçakgönüllük, misafirperverlik, vefa, günah, töbe, pişmanlık* gibi Oğuz etik anlayışı temelinde devamlılık arz eden, Türk halklarını bire bir tanımlayan, bize has etik kodlar incelenecek ve Türk halk felsefesindeki yerleri belirlenecektir.

Kanaatimizce; Türk dünyası olarak ortak mitolojik alt yapımızdan, ortak tarihi arka planımızdan, ortak halk felsefemizden yola çıkarak, Türk dünyası sosyo-kültürel kodlarımızla yapılandırdığımız kültür yasalarımızı, kültürel ergonomimizi ortaya koyarak, bu dinamikler doğrultusunda değerlerimizi çağımıza uygun halde yeniden formatlayarak, revize ederek, yenilikçi bir bakış açısıyla çağımızda yaşanan etik sorunlarına çözüm bularak büyük Türk dünyası olarak bir arada kalmaya çalışmak izleyeceğimiz en doğru yoldur.

Türk dünyasının ortak geleceğinin şekillenmesi için, yeni nesillerin kadim kültürlerini benimsemiş, akli başında, ayağı yere basan nesiller olabilmesi için bu yönlü çalışmalara gayretle devam etmemiz gerekmektedir. Bu çalışmaların, Türk dünyasının büyük gücünün, birleştirici unsurlarının ortaya çıkması, unutulmuş ortak etik değerlerin hatırlanması ve yeniden, güncel yaşama göre formatlanarak hayata kazandırılması noktasında büyük katkı sağlayacaktır. Türkler kendilerine önderlik eden atalarını hiçbir zaman

unutmamışlardır. *Korkut Ata, Oğuz Kağan* gibi cesaret ve bilgelik sahibi Türk büyükleri, Türk uygarlığının tarihi temelini oluşturmuş büyük liderlerdir. Büyük Türk Dünyası'nı oluşturan Türk halkları; Türk büyüklerinin izini sürerek ve Erdem geleceğin direğidir düsturundan asla vazgeçmeyerek geçmişte olduğu gibi gelecekte de kendi doğal süreci içinde gerçekleşen halkbilimsel metaetik temellendirmesiyle varlıklarını sürdürmeye devam edeceklerdir.

Prof. Dr. Tursun H. Gabitov
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu
Dr. Sacide Fikret Çobanoğlu

KAYNAKÇA

- Abılay Xan, qurast. S. Däwit. - Almatı: Jazwşı, 1993, 289s.
- Äbişev, Q. A. (1998). *Filosofiya: Aqıl Kitabı*. Almatı: Nauka.
- Adambaev, B. (1985). *El Awızman: Şeşendik Sözder*. (qur.), Almatı: Jazuvşı.
- Aji, M. (1998). Tengrianstvo i Osnovy Sovremennoy Yevropeyskoy Kul'tury Kul'turniye Kontexty Kazakhstana: İstoriya i Sovremennost, Almaty Nisa, s. 7-25.
- Akçam, A. (2015). "Necmeddin Kübra'nın "On Esas"ında Tevhid Düşüncesi." *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.6, s. 203-216.
- Akman, D, M. ve Köktan, Y. (2019). "Türk Ve Yunan Mitolojilerindeki Yer Altı Âlemine Ait Unsurlar." *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (19), 209-220.
- Aktaş, Z. (2019). *Farabi ve John Locke'un Ahlak Felsefeleri Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Aktaş, S. (2001). *Hayek'in Hukuk Ve Adalet Teorisi (Hvat)*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Akyol, E. (2015). "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri-Kindî Merkezli Bir İnceleme." *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi*.
- Älem, Almanax. (1991). Almatı: Jazuvşı.
- Äl-Farabî. (1973). *Filosofiyalıq Traktattar*. Almatı: Ğılım.
- Äl-Farabî. (2006). "Älewmettik-étikalıq Traktattar." *Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası, (Jırma tomdıq), Äl-Farabî Filosofiyası, Astana: (Awdarma), C.4, s. 165-270*.
- Äl-Farabî. (2006). "Tarixi-filosofiyalıq Traktattar." *Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası. Jırma tomdıq, Äl-Farabî Filosofiyası, Astana: (Awdarma), C. 4, s. 344-410*.
- Älimbaev, M. (1981). *Sağdı Jännat (awd.)*. Almatı: Jazwşı.
- Altınсарin, İbiray. (2007). *Şıǵarmaşılıǵındaǵı Aǵartwşılıq Filosofiya. Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası, Qazaq Aǵartwşılarınıñ Filosofiyası, Jırma Tomdıq*. - Astana: Awdarma, C. 10, s. 222-235.
- Altıntaş, H. (2018). *İslam, Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Altuncu, A. (2014). "Sümerlerde Tanrı Anlayışı Ve Tanrılar Panteonu." *Kilis, 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 7, S. 118-142.
- Anohin A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. (çev. Z. Qaradavut; J. Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- Arık, İ. (2007). *John Hick'te Kötülük Problemi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din
- Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Aristoteles. (1996). *Fizik*. (çev. S. Babür), Ankara: İmge Yayınları.
- Aristoteles. (2005). *Nikomakos'a Etik*. (çev. S. Babür), Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Aristoteles (2019). *Fizik*. (Çev. S. Babür), I. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M. (1986) "Kutadgu-Bilig'deki Ahlâk ve Siyaset Felsefesi." *İstanbul Journal of Sociological Studies*, C.0, S. 21 s.23-49.
- Asa, B, A. (1996). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*. (çev. M. Barkan; U. Demiray), Eskişehir: Etam A.Ş.
- Askarov, L. ve İsmâğanbetova, Z. (1999). *Ejelgi Şığıstıñ Ruxanı Qaynarları*. Almatı: QazUW.
- Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (çev. A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşkit, M. (2018). İbn Rüşd'de Siyaset ve Ahlak İlişkisi. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 16, s. 47-65.
- Atay, H. (1974). *Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Augustinus. (1997). *İtiraflar*. (çev. D. Pamir), İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Augustinus, A. (2010). *İtiraflar*. (çev. Ç. Dürüşken), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Avesta. (1993). Moskva: Drujba Narodov.
- Avshalom, M. A. ve Rachman-Moore, D. (2004). "Methods Used To Implement An Ethical Code Of Conduct And Employee Attitudes." *Journal Of Business Ethics*, S. 54, S. 225-244.
- Äwezov, M.(1961). *Ädebî Muras Jäne Omı Zerttew*. Almatı: Qazaq SSR ĞA baspası.
- Äwezov, M.(1991). *Ädebîet Tarixı*. Almatı: Ana Tili.
- Axmet, S. (1995). "Qazaq Dästürlük Quıqtarınıñ Tüp-törkini." *Joğarı Sot Jarıştı*, N. 2, s. 5-12.
- Aysawıtov, Ä. (1995). *Şorayaqtıñ Omarı: Söyle Tilim, Josılıp. Öleñder Men Aytıstar*, (Qurast), Almatı: Rawan.

- Ayvaz, M. (2018). "Mevlana Celaleddin Rumi'nin Ahlâk Öğretisinde Mutluluk." *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 87-108.
- Azmun, Y. (2019). *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması – Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Kutlu Yayınevi.
- Balasağın, J. (1986). *Quttı Bilik*. Almatı: Jazwşı.
- Batırlar Jırı. (1986). Almatı: Jazuvşı. C. 1, s. 356.
- Bauman, Z. (2016). *Postmodern Etik*. (çev. A. Türker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baxtin, M. (1990). *Tvorçestvo Fransva Rable i Narodnaya Kultura*. Moskva.
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. C. 1-2, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bayat, F. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi Kutsal Dışı Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler İyeler ve Demonoji 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayğaraeva, M. (2008). "Şäkärım şığarmaşılığındağı sopılıq tanımnıñ köri-nisi." *QazMw Xabarşısı. Filologiya seriyası*, № 44, s.17-23.
- Bekejan, Axan. (2002). Biler dünietaımı: tanımdıq tağlımdarı men tüsinik ülgileri // Filosoфіya ğılımdarınıñ doktorı ğılımı дәrejesin alwğa arnalğan dissertaciya. 09.00.03 – filosoфіya tarixı. – Almatı: FSİ.
- Bekki, S. (2007). *Maaday-Kara Destanı*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Bell, D. (1976). *Kuturniya Prativaçiya Kapitalizma*. Moskva: J.
- Bentam, İ. (1976). *İzrannie Soçineniya*. Moskva: Mısl. C. 1.
- Bergson, H. (1910). *Vrema i Svoboda Voli*. Moskva: Russkaya Mysl.
- Bergson, H. (2017). *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Bertham, T. vd. (2016). "EECERA Ethical Code For Early Childhood Researchers." *European Early Childhood Education Research Journal*, S. 24, S. III-XIII.
- Bertrand, A. (2018). *Ahlak Felsefesi*. (çev. S. Zeki), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Beysenov, Q. Ş. (1994). *Qazaq Topırağında Qalıptasqan Ğaqlıyattı Oy Keşw Ürdisteri*. Almatı: Ğılım.
- Bezertinov, R. N. (2001). *Tengrianstvo Reliğiya Tyurkov i Mongolov*. Kazan: Slovo.
- Binyazar, A. (2018). *Dede Korkut*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Boone, B. (2019). *Etik 101*. (çev. S. Aktuyun), İstanbul: Say Yayınları.
- Boyacıoğlu, F. ve Erdağ, S. (2013). "Mevlana Celaleddin Rumi ve La Fontaine'de Hoşgörü Algısı." *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8, s. 325-340.

- Bozkurt, Ö. (2011). "İslâm Filozoflarında Felsefe Hayat İlişkisi." *Felsefe Dünyası Dergisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 1, S. 53, s. 155-174.
- Böltirik, Ş. (1994). Almatı: Rawan.
- Caferoğlu, A. (1992). "Karahanlılar Devri Türk Edebiyatı." *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul, s.140; Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*.
- Callender, C. ve Edney, R. (2011). *Zaman Saatin Neyi Ölçtüğünü Anlamak İçin Çizgibilim*. (çev. K. Kutlu), İstanbul: NTV Yayınları.
- Campbell, J. (1993). *Doğu Mitolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2015). *Etik Ahlâk Felsefesi*. Ankara: Say Yayınları.
- Cocchiara, G. (2017). *Avrupa'da Folklor Tarihi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Connell, R.W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çatak, A. (2012). "Atabetül Hakayık'ta Dünya Algısı", Ankara: Turkish Studies - International Periodical For The Languages." *Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 7, S. 4, s.1177-1202.
- Çeçen, A. (1975). "Hukukta Norm Ve Adalet." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 32, S. 1-4, ss. 71-115.
- Çelik, İ. (2009). "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm." *Atatürk Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.40, s.119-146.
- Çetin, Ö. (2010). "Jung Psikolojisinde Rüya." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 2, s. 249-269.
- Çiğ, M, İ. (1994). Sümerlilerden Yahudilik, Hıristiyanlık Ve Müslümanlığa Ulaşan Etkiler Ve Din Kitaplarına Giren Konular. *Belleten Türk Tarih Kurumu*.
- Çilingir, L. (2018). "Platon'dan Tusi'ye Sevgi Siyaseti." *Temaşa*, C. 8, s. 73-96.
- Çobanoğlu, Ö. (1997). "Türk Kozmolojisinde Değişme ve Süreklilik Dinamikleri Üzerine Tespitler." *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 8, s. 33-63.
- Çobanoğlu, Ö. (1999a). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihi-ne Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Çobanoğlu, Ö. (1999b). "Süreklilik ve Değişme Açısından Dede Korkut Hikâyelerinde Çoban Kavramı." *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı-Bildiriler (5-6 Kasım 1998, Ankara)*, Ankara: İlesam Yayınları, s. 171-187.
- Çobanoğlu Ö. (2000a). "Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi." *Milli Folklor*, 45: 12-14.

- Çobanoğlu Ö. (2000b). "Bilim Felsefesi Bağlamında Halkbilimi ve Halkbilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni." *Folklor/Edebiyat*, C.4, S.24, s. 27-42.
- Çobanoğlu Ö. (2000c). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. Cilt.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu Ö. (2009). "Halk Hukuku Araştırmaları ve Adli Bilimler Alanıyla İlişkileri." Hacettepe Üniversitesi Adli Bilimler Çalıştayı, *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi*, s.97-101.
- Çobanoğlu Ö. (2014). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). "Toplumsal ve İktisadi Kökenleriyle Türk Mitolojisi." *Bilim ve Ütopya*, Y. 22, S. 270, s. 11-35.
- Çobanoğlu, S. (2018a). *Sözlü Edebiyat ve Anlatım Tutumu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2018). "Köroğlu Destanı Bağlamında Atalar Kültü." VII. *Köroğlu Sempozyumu, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, (17-19 Kasım 2018)* sunulan bildiri.
- Çobanoğlu, S. (2019a). "İdil-Ural Bölgesi ve Bursa Folklorunda 'Su Dünyası' Bağlamında Değişen ve Dönüşen Olağanüstü Bir Varlık Olarak PERİ KIZLARI." *Motif Uluslararası Genç Halkbilimciler ve Türk Dünyası Kongresi 15-16 Mayıs 2019 Bildiri Tam Metinleri Kitabı*, Motif Halkbilimi Vakfı Yayınları, s. 1040-1067.
- Çobanoğlu, S. (2019b). "Abakan Türklerinin (Sagay) Destanlarında Halk İnançları Bağlamında 'Dağ Kültü.'" *Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, (26-28 Eylül 2019), Van Yüzüncü Üniversitesi, UTAS Tam Metin Kitabı*, s. 826-837.
- Çobanoğlu, S. (2019c). "Dede Korkut 13. Destanı 'Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi.' Boyunun Axel Olrik Epik Yasaları Bağlamında İncelenmesi." *Ankara: Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C: 7, S: 19, s. 81-101.
- Çobanoğlu, S. (2020). "Halkbilimsel Açıdan Türk Dünyası Sosyokültürel Bağlamında Etik ve Metaetik." *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 147-168.

- Çobanoğlu, S. (2021a). "Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, C. 1, ss. I- 814.
- Çobanoğlu, S. (2021b). "Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, C. 2, s. 814-1771.
- Çobanoğlu, S. (2021c). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Etik Çözümlemesi." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 103-129.
- Çobanoğlu, S. (2021d). "Halkbilimsel Bakış Açısı ve Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Halkbilimi Etik ve Metaetik İlişkisi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 26, s. 402-418.
- Çobanoğlu, S. (2022a). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, s. 168-192.
- Çobanoğlu, S. (2022b). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde 'Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 130, S. 256, s. 195-216.
- Çobanoğlu, S. (2022c). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Bir İdeoloji Olarak Dede Korkut Kitabı'nın 'Verdiği Sözü Tutmamak Olumsuz Etik Değeri' Bağlamında Metaetiksel Çözümlemesi." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 15, S. 37, s. 54-71.
- Çobanoğlu, S. (2022d). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Husumet Oluşturmak' ve 'İftira Atmak' Olumsuz Etik Değerleri'nin Çözümlemesi." *Folklor/Edebiyat*, S. 110, s. 347-370.
- Çobanoğlu, S. (2022e). *Mitoloji Araştırmaları III*, (Ed. İbrahim Gümüş) İçinde, "Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nda 'Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak' Olumlu Etik Değeri'nin Mitolojik Arka Planı." *Pradigma Akademi*, s. 31-68.
- Çobanoğlu, S. (2022f). "Kültürel Ergonomi ve Dede Korkut Etik Kodu'nun Evrenselliği Üzerine Tespitler." *Çankırı Karatekin Üniversitesi I. Uluslararası Türkiyat Kongresi (8-10 Haziran 2022)* sunulan bildiri.
- Çobanoğlu, S. (2022g). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Cinselliğin Anlatımında Estetik Söyleme Önem Vermek Etik' Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme." *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Dergisi*, ZİWT, Vol. 14, No. 2, s. 203-228.
- Çobanoğlu, S. (2022h). "Türk Mitolojisinde 'Zamanda Kalıcı Olmak Etik Değeri'nin Metaetiksel Çözümlemesi." *Karadeniz Araştırmaları*, XIX/75, s. 799-822.

- Çobanoğlu, S. (2022i). "Türk Ahlakının Temel Kavramlarından Adalet Olumlu Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme." (5-9 Mayıs 2022) Antalya Büyükşehir Belediyesi, Uluslararası Antalya Yörük ve Türklük Araştırmaları Bilim ve Sanat Kurultayında sunulan bildiri.
- Çobanoğlu, S. (2022j). *Halkbilimi ve Metaverse Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2022k). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Kazak Abdal Taşlamalarında Olumsuz Etik Eylemlerle Çağrıştırılan Olumlu Etik Değerlerin Çözümlemesi." *Âşık Sanatı Sempozyumu, Kapadokya Üniversitesi (28-29 Temmuz 2022)* sunulan bildiri.
- Çobanoğlu, S. (2022l). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Dede Korkut Kitabı'nda 'Kötülük Düşünmek Olumsuz Etik Değeri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi." (Folklor Metaetik Nazariyya ile Dada Qorqud Kitabındaki 'Pis Düşünmeyin Menfi Etik Deyeri'nin Folklorla Esaslandırılması), *Türkologiya Dergisi*, N. 1, s. 106-125.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çorulu, Y. (2004). "Eski Türklerde Ölüm." *Cogito*, s. 40, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çubukçu, İ. A. (1971). "Yunus Emre ve Din Felsefesi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, s. 1-15.
- Çubukçu İ. A. (1995). "Ahmet Yesevi ve Düşüncesi." *Erdem Dergisi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, C.7, S.21, s.821-832.
- Danner, V. (1995). *Kutsalın Peşinde*. (çev. E, S, Gündüz), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Davies, P. (2003). *Bir Zaman Makinesi Yapmak*. (çev. Ahmet Ergenç), İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Däwit, S.(1993). *Abılay Xan*. Qurast, Almatı: Jazwşı.
- Derbisalıev, Ä. (1982). *XV-XVIII Ğasırlardağı Qazaq Poéziyası*. Almatı: Ğılım.
- Drevnetyurkskiy, S. (1969). Leningrad: Nauka.
- Dundes, A. (1972). Folk Ideas as Units of Worldview. Toward New Perspectives in Folklore, (Ed.: A. Paredes - R. Bauman), s. 93-103, Austin: The University of Texas Press.
- Dursun, A. (2016). *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Duvbko, R. ve Titov, V. (1989). *İdeal Adilet*. Bagıt. Moskvo.
- Eagleton, T. (2012). *Hayatın Anlamı*. (çev. T. Kutlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eberhart, B. W. (1947). *Çin Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ebû Hamid Muhammed el-Gazali, (1971). *İtikad'da Orta Yol*. (çev. K. Işık), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Eistein, A. (1997). *Özel ve Genel Görelilik Kuramı*. (çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri*. (çev. S. Rıfat), İstanbul: Simavi Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (çev. S. Rıfat), İstanbul: Om Yayınevi.
- Enveri, E. (2019). "Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 12, S. 26, s. 292-304.
- Epiktetos. (1999). *Düşünceler ve Sohbetler*. (çev. C. Sürer), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eraslan, K. (1983). *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1987). "Şu Destanı". *Türk Kültürü Araştırmaları*, 25 (2), s. 26-27.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ergin, M. (1986). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2015). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, M., vd. (2014). *Başkurt Destanları 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erğaliyev, I. E. Telibaev, Ğ. T. (1993). "Qazaq dñnietanımınıñ negizgi uğım-darı." *QR UĖA Xabarları*, № 3., s. 32-38.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erođlu, A. H. (2016). "İpek Yolu Coğrafyası'nda Egemenlik Mücadelesinde Sosyo-Kültürel Araç Olarak Din", *Uluslararası İpek Yolu'nun Yükseliş ve Türk Dünyası Bilgi Şöleni*, Ankara: *Türk Yurdu Yayınları*, Yay no: 107, C. 3.
- Esin, E. (1979). *Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*. Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Esim, Ğ. (1998). "Globalizm Jäne Egemendik." *Aқиqat*, № 8., s.51-58.
- Esimov, Ğ. (1994). *Sana Bolmısı (Sayasat Pen Mädeniet Tıralı Oylar)*. Birinşi kitap, Almatı: RİMP.
- Esxojin, I. (1993). *Şeşendik Şırları: Şeşendik Sözder, Naqıldar Men Tolğawolar Jınağı (qurast)*, Almatı: Qaynar.
- Farabi. (1987). *Ebû Nasr: Füsusu-l Medeni*. (çev. H. Özcan), İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Farabi. (1999). *Tahsilü's-Sa'âde, Mutluluđun Kazanılması*. (çev. Ahmet Arslan), Ankara: Vadi Yayınları.
- Feldman, F. (2016). *Etik Nedir?*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Feyzioğlu, N. (2005). "Geçiş Döneminin Kutadgu Bilig'deki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme". *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 0, S. 12, s. 151-165.
- Filiz, Ş. (2004). "Ebu Bekr Râzî ve Felsefî Görüşleri." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Filiz, Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temeli*. İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Savaşım ve Ölümün Güncelliği*. (çev. Ç. Tanyeri), İstanbul: Telos Yayınları.
- Fromm, É. (1992) *Çelovek Dlya Sebya*. Minsk: Kollegium.
- Foucault, Michel. (2005). *Seçme Yazılar 2*. (çev. I. Ergüden; O. Akınhay; F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gabitov, T. (1996). *Mädeniëttanuvğa Kirispe*. Almatı: Sanat.
- Gabitov, T. (1998). *Qazaq Mädëniëtinin Tipologiyası* – Almatı: Qazaq wniwersiteti.
- Gabitov, T.(2021a), *Kazakh Culture: Theory and History*, Almaty: Qazaq University.
- Gabitov, T.(2021b).*Kazak Medeniyetinin Teoriyesi Men Tarihi*, Almatı: Kazak Üniversitesi.
- Gabitov, T. K. ve Oserbaev, E. N. (2022). *Kazak Etiği ve Teorisi Tarihi*. Almatı: Lantar Ticaret.
- Gabitov, T., Zeynulin, R. Oserbayev, E. (2020) *Cultural Tourism in Kazakhstan*, Almaty: Kazakh University.
- Gabıtıxanulı, Q. (1994). *Tört Bi Törenin Zañ-ereje Tüzimderi: Abaq Kerey Şejiresi, (dayınd.)*. Almatı: KAW.
- Galiev, A. A. (1997). *Tradicionnoe Mirovozzrenie Kazaxov*. - Almatı: Gılım.
- Gazali. (1971). *İtikad'da Orta Yol*. (çev. K. Işık), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Gazali. (2002). *İhyâu' Ulûmi'd-Din*. (çev. A. Serdaroğlu), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Ghazali. (1992). *The Ninety-Nine Names Beautiful Names Of God (A-Maqsad Al-Asna Fi Sharh Asma Allah Al-Husna*. (Trans. D. B. Burrell And N. Daher), Cambridge: The Islamic Texts Society.
- Gosizdat, M. (1955). *Nerw Dj. Otkritie İndüi*. Moskva.
- Gökbulut, S. (2009). "Necmeddin Kübra ve Kübrevilik." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gökdağ, B. A. ve Üçüncü, K. (2007). *Başlangıçından Günümüze Türk Destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Gökyay, O. Ş. (2000). *Dedem Korkut'un Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gömeç, S. (2015). *Türk Destanlarına Giriş*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Gumilev, L. N. (1991). *Qiyal Patşalığın İzdew*. Almatı: Balawsa.
- Gumilev, L. N. (2001). *Drevnie Tyurki*. Moskva: Mir.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2015). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Kayseri: Berikan Yayınevi.
- Güngör, E. (1997). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Grousset, R. (2003). *İmperiya Stepey*. Almatı: Sanat.
- Hacip, Y. H. (2008). *Kutadgu Bilig*. (çev. R. R. Arat), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Hawking, S. (2014). Grand desing. Stem Cell Universe Stephen Hawking, Blu TV. <https://www.blutv.com/diziler/yabanci/stephen-hawkings-grand-design/1-sezon/1/2-bolum-izle>. (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve Zaman*. (çev. H. K. Ökten), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hume, D. (1995). *Din Üstüne*. (çev. M. Tuncay), Ankara: İmge Yayınları.
- Işık, K. (1967). *Mutezile'nin Doğuşu Ve Kelami Görüşleri*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. LXXVI.
- İbn Al-'Arabi. (1867). *Futuhât Al-Makkiyya*. 4 Vols. Cairo.
- İbni Miskeveyh. (1983). *Tehzibu'l Ahlak, Daru'l-Kütübi'l İlmiye*. (çev. A. Şener, vd.), Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İbn Rüşd. (1986). *Tehafüd Et-Tehafüt*. (çev. K. Işık ve M. Dağ), On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- İbn Sina. (2014). "Risale Fi'l Birr Ve'l İsm". (çev. G. Deniz), Diyanet İlmî Dergisi, S. 50(1), s. 229-244.
- İbn Sina. (2012). *En-necat*. (çev. K. Şenel), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- İmam Ğazali. (1998). *Bağıtqa Jetw Elippesi*. - Almatı: Qasiet.
- İnan, A. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*. C, 3. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İran-Tâjik Poéziyası. (2006). Astana: (awd.).
- İşkwsstvo stran Vostoka. - M.: Éstetika, 1986. - 427 s.
- Jämişev, Ä. (1986). *Xafiz: Ğazaldar*. Almatı: Jazuvşı.
- Jandarbek, Z. (2006). *Yasawi Joli Jäne Qazaq Qoğamı* -Almatı: El-şejire.
- Jänibekov, Ö. (1992). *Waqt Kerweni*. Almatı: Jazuvşı.
- Jarıqbaev, Q. (1996). *Qazaq Psixologiyasınıñ Tarixi*. Almatı: Qazaqstan.
- Jarıqbaev, Q., Aldamuratov, Ä., Ğabıtoev, T. (1997). *Ädep Negizderi*. Almatı: Murattas.

- Jüsipov, B. (2008). *Bazar jıraw Oñdasılı, Jamiğı Qazaq Bir Twğan: terme, tolğaw, öleñder men xıkaya-dastandar, jawaptı şıǵar*. Almatı: Deşti Qıpşaq.
- Kaçar, A. (2019). "Eski Mezopotamya Kültüründe Tılsım İnanışı Ve Bazı Tılsımlı Objeler." *Archivum Anatolicum (Aran)*, S. 13/1, s. 69-81.
- Kant, I. (1966). *Praktikalıq Parasattıñ Sını*. (6 Tomdık Oçerk), C. 4., Moskva.
- Kant, I. (1966). *Otvet na Vopros: Chto Takoye Prosveshcheniye?, Sochineniye v Shesti Tomakh*, Moskva: Mysl., C. 6, s. 21-33.
- Kaplan, M. (1997). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, M. (2010). *The Culture At Work: Cultural Ergonomics*. V. 38 (3), s. 606-615.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri." *Sosyal Hizmet E-Dergi*
- Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, s. 62,80.
- Karwowski, W. (2001). *International Encyclopedia Of Ergonomics And Human Factors*. Taylor And Francis, London And New York.
- Kasımjanova, A. (2007). "Memlekettik Basqarw Öneri Nemese Baqıt Filosofiyası." *Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası, Farabitanuw, (Jırma tomdıq)*. - Astana: (Awdarma), C.10, S. 254.
- Kaşgarlı, M. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. C. I, II, III, IV, Çeviri: Atalay B, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, F. (2019). "Nizamülmülk ve Siyasetname Kapsamında Türk Siyasal Ahlakı ve Yönetim Anlayışı." *Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yönetim Bilimleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Kelimbetov, N. (2014). *Türk Halklarının Ortak Edebî Eserleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kenjaliev, Z. (1997). *Köşpeli Qazaq Qoğamındaǵı Dästürli Quıqtıq Mädeniät*. Almatı: Jeti jarǵı.
- Kenjetay, D. (2008). *Qoja Axmet Yasawı Dünietanımı*. Almatı: Arıs.
- Keskin, A. (2019). *Folklor ve Disiplinlerarasılık*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, A. F ve Ağçoban S. (2013). "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 28, s. 223-242.
- Kierkegaard, S. (2005). *Günlükler ve Makalelerden Seçmeler*. (çev. İ. Kapaklı-kaya), Anka Yayınları.
- Kişibekov, D. K. (1999). *Qazak Mentaliteti*. Almatı: Ğılım.
- Koç, D. (2020). "Antik Dönem Mitolojilerinde Ahlakî Kötülüğün Görsel Yansımaları." *Yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

- Koç, E. (2013). "Bilim ve Teknoloji Çağında İnsan Olma Sorumluluğu (Etik Bilinç)." *Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2), s. 1-13.
- Kononov, A. N. (1958). *Rodoslovnaya Türkmen: Soçinenie Abul-gazixana Xivinskogo*. Leningrad.: Nauka.
- Konrad, N. İ. (1972). "Ob époke Vozrojdeniya." *Zapad i Vostok. - Moskva: Nauka*, s. 229-249.
- Kosjanov, A. S. (1996). *Sırım Bidiñ Quqılıq Şeşimderi*. Qarağandı: QarMW.
- Köksal, İ. (1999). "Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi." *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, S. 2, s. 83-104.
- Köktürk, M. (2017). *Zaman Üzerine Felsefi Soruşturma*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köroğlu, E. (1997). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Zaman Anlayışı." *Cogito Zaman Özel Sayısı*, (11), ss. 201-224.
- Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. (çev. H. Koyukan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kropotkin, P. A. (2018). *Etik*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Kryukov, M. V. (1983). *Drevnie Kitaycı v Epoxw Centralizovannıx İmperiy. - Moskva: İVL. -271*.
- Kurban, A. N. (2017). "Uygur Türklerinin Dini Kültürü ve İslam Medeniyetine Katkıları." *International Journal of Social Science*, C.63, s. 267-281.
- Kutlu, S. (2003). *Mâturidî ve Maturidilik*. İstanbul: Kitâbiyat Yayınları.
- Külsariyeva, A. T. (2001). *Etika*. Almatı: RIK.
- Lawmwlin, M. T. (1994). "Sırttan Közqaras." *Qazaq, Almatı: Bilim*, s. 116-129.
- Leaman, O. (1992). *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*. (çev. T. Koç), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Lebon, G. (1895). *Psixologiya Narodov i Mass*, SPb.
- Leeming, D. A. (2020). *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi: Dünya Halklarının Yarattığı, Tanrı Ve Kahraman Mitleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Leibniz. (2010). *Metafizik Üzerine Konuşma*. (çev. A. Timuçin), İstanbul: Bulut Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1994). *Yaban Düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Lewis, K. (1992). *Stradanie Étiçeskaya*. Moskva: Mısl.
- Lotman, Y. (1991). "Mâdeniyyetler Tipologiyası." *Älem: Almanax, Almatı: Jazuvşı*, S. 242-253.
- Lyuiş, K. S. (1992). *Étiçeskaya Mısl*. Moskva, s. 387-411.
- Macintyre, A. (2001). *Ethik'in Kısa Tarihi/Homerik Çağdan Yirminci Yüzyülda*. (çev. H. Ünler; S. Zelyüt), İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Mağawın, M. (1995). *Qazaq Tarixınıñ Elippsi*. - Almatı: Qazaqstan.
- Malinovski, B. (1990). *Büyük, Bilim ve Din*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Malyavkin, A. G. (1985). *Tanskä Xronikä*. Moskva: Mir, s. 386.
- Mandeville, B. (1988). *The Fable of the Bees: or Private Vices, Publick Benefits*. Vol. I ve II. (Ed. F. B. Kaye). Indianapolis: Liberty Fund.
- Mädenietanw sözdigi.(2001).Almatı: Soros-Qazaqstan Qorı.
- Maşanov, A. (1993). "Äl-Farabî Jäne İslam." *Zerde*, № 11. S. 8-19.
- Mäşhür, J. (2008). *30 Tomdıq Tañdamalı Şığarmaları*. Almatı: El-şejire, C.12, s.354.
- Mevlana. (1994). *Mecâlis-İ Seb'Â*. (çev. A. Gölpınarlı), İstanbul: Kent Basımevi.
- Mevlana. (1999). *Mektûbât-Mektuplar*. (Hzl. A. Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Mevlana. (2003). *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. (çev ve şerh.: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Mevlana, C. R. (2015), *Mesnevî-i Ma'nevî*. (çev. D. Örs; H. Kırlangıç), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Meyli, R. (1982). *Različnoe Aspekti: Psixologiya Liçnostî*. Tekstı, Mosva: MGW, s. 132-141.
- Mill, J. S. (2005). *Alemdik Sayasattanuvlık Mura*. Almatı: Qazaqstan.
- Millet, K. (2018). *Cinsel Politika*. (çev. S. Selvi), İstanbul: Payel Yayınları.
- Mil'ts, A. (1992). *Sovest Eticheskaya Mysl*. Moskva: Mysl.
- Montaigne, (1999). *Denemeler*. (çev. S. Eyuboğlu), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mur, DJ. (1984). *Printsipy Etiki*. Moskva: Progress.
- Muxamedov, M. ve Saterşinov B. ve Sırımbetuli B.(2002).*Sayasî-quıqtıq İlimder Tarixi, Qızıldorda: QızMW*.
- Nazarbaev, N. Ä. (2002). *Qazaqstan – 2030*. El Prezidenttiñ Qazaqstan Xalqına Joldawı, Almatı: Atamura.
- Necatigil, B. (1988). *100 Soruda Mitologiya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2010). *Tragedyanın Doğuşu*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nisanbaev, Ä. (1995). *Abaydıñ Düniëtanımı Men Filosofiyası*. Almatı: Gılım.
- Nisanbaev, Ä. (1998). "Adam Jäne Aşıq Qoğam: Çelovek i Otkritoe Obşçestvo." - *Almatı: Qazénciklopediya*, Almatı, s. 272.
- Nisanbaev, Ä. ve Särsenbaeva, Z. (2007). "Qazaqtardıñ Dästürlü éfikası." *Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası, Qazaq éfikası Jäne Estetikası, Jırma tomdıq*. – Astana: (Avdarma), C. 12, s. 168- 182.
- Nurlanova, Q. Ş. (1997). *Jarıq Dünië, Zaman*. Qazaqstan, 1 qañtar.

- Nurmuratov, S. E. (2000). *Ruxanî Qundılıqtar Alemi*. Almatı: Aqıl kitabı.
- Nurzhanov, B. Ğ. (2001). *Beybit Medenieti Jolında*. Almatı: Yunesko-Qazuw.
- Odisey. (1990). *Çelovek v İstorii*. Moskva: Nauka.
- Oktay, A. S. (2015). "Kınalızâde Ali Efendi'de Ahlaki Yasa ve Değerlerin Kaynağı Sorunu." *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.35, s.93-104.
- Oktay, A. S. (2019). *Ahlâk-ı Aâli*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Onart, A. (1976). "Ahlak Felsefesinde Doğalcılık Nedir?" *Felsefe Arkivi*, 0 (20), s. 79-97.
- Orazbekova, Q. (1993). *İman jâne inabat*. Almatı: Ana Tili.
- Orazaliyev, H. (1996). Kazak Halkının Salt Dasturleri. Çimkent: yy.
- Ospanov S. (1997). "Azamat" Uğımın Jañğırtw Jäne Onı Özindik Ğılımî Tuğırına Köteruv." *Qazaq Tili Men Edebieti*, S. 9-10, s. 4-8.
- Ospanuli, Ä. (2005). *Maylıqoja: Şığarmalar*. (qurast), Almatı.
- Oşaqbaeva, J. B. (2009). "Qazaq xandığı дәwirindegi jırawlar şığarmaşılığındağı dünüetanımdıq ämbepaptar". *Filosofiya ğıl. kan. ğıl. dār. alw üşin jaz. dissertaciya*. 09.00.03. – Almatı: FSİ.
- Oynarova, N. (t.y.). Nurtuvğannıñ Termesi. Bissimilla Dep Jazdım Xat. Jürek Tazalığı. CD – dısk.
- Ögel, B. (1971) *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basmevi, C. 1, s: 130.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara: Başbakanlık Basım Evi.
- Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi, Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özkan, H. (2019). "Muhyiddin İbni Arabi'de Zaman Kavramı." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kırkkale: Kırklareli Üniversitesi.
- Özlem, Doğan. (2015). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Öztürk, A. (2000). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- Pinch, G. (2002). *Handbook Of Egyptian Mythology*. Usa: Abc-Clio.
- Platon. (1993). *Sokrates'in Savunması*. (çev. T. Aktürel), Platon, Diyaloglar 1, İçinde, (ss. 11-39), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (1999). *Devlet*. (çev. S. Eyüboğlu vd.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2016). *Devlet*. (çev. F. Akderin), İstanbul: Say Yayınları.
- Potapov, L. P. (2012). *Altay Şamanizmi*. (çev. M. Ergun), Konya: Kömen Yayınları.
- Qadiräliuli, Ğ. (2003). *Şal Aqm Öleñder, Zerttew derekter (qur.)*. -Almatı: Arıs.

- Qalmırzaev, Ä. (1998). "Ultıñ Ruxanı Tänin Qorğayıq". *Qazaq Edebiyeti*, S. 22, Mamır.
- Qanağatov, A. M. (2000). "Socialno-filosofskiy analiz pravovoy dentologii". *Avtoferat kand. dissertacii*, Almatı: KazNW im. al-Farabi.
- Qanayuli, Ş. (2002). *Qayran, Xalqım. Zaman-Ay: Jır-Tolğavlar, Aytıstar (1 bölüm); Şortanbay Tağılımu: sın-zertew, Maqalalar (2 bölüm) (qurast. K. Jünistegi)*. Almatı: Raritet.
- Qaraş, Ğ. (1994). *Zamana*. Almatı: Ğılım.
- Qasımjanov, A. X. (1994). "Ruxanı Tamurlar." *Qazaq*, Almatı: Bilim, s. 85-102.
- Qasabek, A. (1999). *Qadırgalı Jalayır Dünietanımı*. Almatı.
- Qaşqari, M. (1993). *Türki Tilderiniñ Luğatı*. Almatı: Jazwşı.
- Qazaqstan Ulttıq énciklopediya. (1999). Almatı: Qaz. Énc., 1999. – C. 1. S.550-651.
- Qazaq Batırlarınıñ Nanım-senimderi Men Etikası. (2001). Almatı: Qazaq Üniversitesi.
- Qazaq Xandığı Däwirindegi Edebiyet. (1993). *Xrestomatiya*. Almatı: Ana Tili.
- Qodar, A. (1999). *Oçerki po istorii Kazaxskoy Literaturı*. Almatı: Zolotoy vek.
- Qudayberdiuli, Ş. (t.y.) *Üş Anıq, Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası*. C. 11, S.12-28.
- Qudayberdiuli, Ş. (1993). *Üş Anıq. Musilmandıq Şartı*. Almatı: Qazaqstan.
- Qulsarıeva, A. (2008). *Qazirgi Zaman Mädeniети*. Almatı.
- Qunanbaev İ. A. (1992). *Qara Söz: Poémalar*. Almatı: El.
- Qunanbaev İ. A. (1977). *Şığarmalarınıñ Eki Tomdıq Jüntiğı*. Almatı: Ğılım.
- Radloff, W. (1999). *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı II*. Ankara: EKAV Eğitim ve Kalkınma Vakfı.
- Radlov, V. K. (1975). *Voprosy Ob Wyygwrax. İz Sibiri*. Leningrad: Nauka.
- Raev, D. (2001). *Qazaqtıñ Şeşendik Öneri: Filosofiyalıq Payımdaw*. Almatı: Cennie Basmagı.
- Raxmanqul, B. (1966). *Bayqaldan Balqanğa Deyin*. Almatı: Jazuvşı.
- Rısqalıev, T. (1999). *Danalıq Pen Tüsiniktiñ Ülgileri*. Almatı: Aqıl kitabı.
- Ross, D. (2002). *Aristoteles*. (çev. A. Aslan vd.), İstanbul: Kabcalı Yayınevi.
- Ross, D. (2017). *Aristoteles*. (çev. A. Arslan), İstanbul: Kabcalı Yayınları.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. Ankara: İmge Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau J. J. (2016). *Bütün Yapıtları-2: Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*. İstanbul: Say Yayınları.

- Roux J. P. (2001). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Roux J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (çev. A. Kazancıgil), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (2013). *Türklerin Tarihi/Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*. (çev. A. Kazancıgil ve L. A. Özcan), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Russell, J. B. (2018). *Lucifer Ortaçağ'da Şeytan*. (çev. A. Fethi), İstanbul: Panama Yayınları.
- Rowls, D. (1992). *Toriya Spravedlivosti*. Moskva: Mısl.
- Sami, Ş. (2004). *Dünya Mitolojisinden Örnekler Esatir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sarıoğlu, H. (2003). *İbn-i Rüşd Felsefesi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sartre, J. P. (2004). *Sartre Sartre'ı Anlatıyor*. (çev. T. Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları.
- Schmidt, P. W. (1964). "Eski Türklerin Dini." *İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XIII, s. 75-90.
- Selsam, H. (1995). *Etik Yeni Değerler ve Özgürlük*. (çev. Y. Demirbilekler), Ankara: Yaba Yayınları.
- Serikqalıulı, Z. (1994). *Dünietanuw Danalıǵı*. Almatı: Bilim.
- Seydimbek, A. (1995). *Köşpendiler Tarixı*. Almatı: Mektep.
- Seydimbek, A. (1997). *Qazaq Alemi*. Almatı: Sanat.
- Siddiqi, B. H. (1986). "Celaleddin Devvani". (çev. E. Yüksel), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, s. 175-180.
- Spinoza. (2006). *Adep: Alemdik Filosofiyalık Mura*. (Jırma Tomdıq), Almatı: Jazuvşı, C.8., s.118-230.
- Shopenhauer, A. (2010). *Hayatın Anlamı*. (çev. A. Aydoğan), İstanbul: Say Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2011). *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Socialno-ékonomičeskie Tendenci Razvitiya Respwbliki Kazaxstan. (1998). Almatı: NSA.
- Sofuoğlu, H. (2004). *Düşüncenin Sinematografik Yapısı Hareket-Zaman ve Görüntü*. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.
- Spinoza. (2006). *Adep: Alemdik Filosofiyalık Mura*. (Jırma Tomdıq). Almatı: Jazuvşı, C. 8, s. 118-230.
- Suriya, Prakaş Sinxa. (1999). *Quıq Filosofiyası*. Almatı: Çılım.
- Sühreverdi, Ş. (2000). *Cebraıl'in Kanat Sesi Sembolik Hikâyeler*. (ed. A. E. Öztürk), İstanbul: Sufi Kitap.
- Süleymenov, X. (1997). *Qazaqtıñ Ulttıq İdeyası*. Almatı.
- Şäkärım, İmanım. (2000). Almatı: Arıs.

- Şax, İdris. Swfizm. – Moskva: MGW, 1994. - 376 s.
- Şulembaev, K. Ş. (1983). *Mağî, Bogî i Deystvitelnost*. Almatı: Nauka.
- Şulul, C. (2002). "İslam Düşüncesinde Zaman Tasavvuru." *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. III, s. 73-78.
- Tanyu, H. (1980). *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Tekin, T. (1995). *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tepe, H. (2011). *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Teyek, S. (2013). "Kitab-ı Dede Korkut'ta Diplomatik Lisan: Halkbilimi Bakımından Bir Anlam İncelemesi." Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Til Tañbalı Adaydın Aqındarı. (2006). 2-kitap. (XIX Ğasırdın Alpısınşı Jıldarınan XX Ğasırdın Keñestik Däwirine Geyin Düniege Kelgen Mañğıstaw Aqın-jırawlarınñ Şığarmaları). - Almatı: Jazwşı.
- Tokur, B. (2019) "Ahlaki Çözülme, İdeal İnsan ve Hayatın Anlamı Bağlamında Atabetü'l Hakâyık." *Erciyes Üniversitesi Bilimname Dergisi*, S.4, s.173-194.
- Tonya, L, vd. (2014). *Cultural Ergonomics, Theory, Methods, And Applications*. Crs Press, Taylor End Francis Group.
- Topçu, N. (2019). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tosun C. M, Altuntop M. S. (2017). "Mutluluk Ahlâkı Mümkün müdür?" *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.4, s.182-192.
- Toynbî, A. (1991). *Postijenie istorii*. Moskva: Politizdat.
- Toyome, M. (2021). *Her Şeye Rağmen*. İstanbul: GDK Yayınları.
- Tölegen, M. (2009). *İmandılıq: Tärбие Negizi*. Almatı: Ana Tili.
- Türkeri, M. (2004). "Ahlak Felsefesi Açısından Eş'ari Ulûhiyet Anlayışının Bazı Güçlükleri." *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XX, s. 29-52.
- Türkeri, M. (2017). *Etik Değer Eğitim, Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim*. Antalya: Lotus Yayınevi.
- Uludağ, S. (2006). "Tasavvuf" maddesi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, s. 379.
- Uraz, M. (1992). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları.
- Ülken, H. Z. (1982). *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Valixanov, Ş. (1985a). Zametki po istorii Yujno-Sibirskix Plemen". *Sobr. soç. v 5-ti tomax.*, Almatı: Kaz ÉNC., C. 1., s. 296-311.

- Valixanov, Ş. (1985b). Zapisı O Kirgızax, Sobr. soç. 5-ti t. – Almatı: Glav.red. Kaz.éncik., C. 2., s. 461
- Valixanov, Ş. (1985c). *Zapıska O Swdebnoy Reforme*. Almatı: Kazénc., C.4, s. 91-113.
- Välixanov, Ş. (2007). “Qazaq Ağartwşılığınıñ Negizin Qalawşı”, Qazaq Xalqınıñ Filosofiyalıq Murası: Qazaq Ağartwşılarınıñ Filosofiyası. (Jırma tomdıq). - Astana: (Awdarma) C. 10, s. 12-191.
- Vostoçnaya Filosofiya. (2006). Mınsk: Xarvest.
- Weber, M. (1991). *Essays in Sociology*. H. H. Gerth ve C. Wright Mills (Der.), Londra.
- Wrzabekov, A. (1992). Étiçeskaya mısl v Kazaxstane, Almatı: Mektep.
- Xantıngton, S. (2001). “Modernızacıya i Vesternızacıya”, Xsravnitelnoe İzwçenie Cıvılızacıy.
- Xayek, F. (1992). *Pagwbnaya Samonadeyannost. Oşıbki Sociälizma*. Moskva: Novosti.
- Xrestomatiya. - Moskva: Aspekt Press, s. 476-496.
- Xasenov, Ä. (1988). *Qazaqstan Mädenieti Men Öneriniñ Tarixi*. – Almatı: QazMW, C.1 (2).
- Xasenov J. (1996). “Ulıs Elindegi Ekimşilik Jüyesiniñ Qurılımı.” QR Ädilet Mınıstrliginiñ Xabarşısı, № 4, s.42-50.
- Yakıt, İ. (1989). “Sadreddin Koneví’de Ahılâk Felsefesi.” *Selçuk Dergisi I. Sadreddin Konevi Özel Sayısı*, S.4, s. 45-56.
- Yasa, M. (2016). *Tanrı ve Kötülük*. İstanbul: Elis Yayınları.
- Yasawı, Q. A. (1998). *Xikmet Jınaq*. - Almatı: Jalın.
- Yenişehirlioğlu, F. (1993). “Resimde Zaman ve Mekân Kavramı.” *Anadolu Sanat Dergisi*, s.197-205.
- Yetkin, S. K. (1979). *Eстетik ve Ana Sorunları*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıtız, R. (2018). “İbn Arabi’de Dinî Çoğulculuk.” Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.
- Yunus, Emre. (2013), *Nasihatler Kitabı (Risâletü’n Nushiyye)*. (Hzl. Z. Avşar), Ankara: Sistem Ofset.
- Zalesskiy, B. (1994). “Qazaq Dalasınıñ Tirşilik Tınısı.” *Älem Almanax*, Almatı: Jazwşı, s. 135-209.
- Zimanov, S. (1989). *Problemu Kazaxskogo Obıçnogo Prava (sost.)*, Almatı: Nawka.
- Ziya Gökalp. (2014). *Türk Töresi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Zupancic, A. (2005). *Gerçeğin Etiği*. Kant, Lacan, Ankara: Epos Yayınları.